

Tizenhat oldal, lila tintával

Száz éve, 1878. október 21-én született Krúdy Gyula.

Azt mondják az antikváriusok, hogy akárcsak tél után a tavasz, esztendőről esztendőre megérkezik a Krúdy-évszak is. Mintha csak minden nemzedéknek át kellene esnie a Krúdy-lázon – egészen fiatalok, középkorúak és idősebbek egyaránt gyakorta meg-megjelennek a polcok között, és addig böngésznek, amíg egy ismeretlen kötetét, egy már

szinte elfelejtett könyvét meg nem találják. Az olvasók körében tulajdonképpen szakadatlanul, első könyve óta népszerű.

Kell is, hogy kutassanak a Krúdy-kedvelők, mert az író műveinek jegyzéke is egy különös kérdőjellel kezdődik. Akad jó néhány olyan bibliográfiai munka az elmúlt hét évtizedből, amely azt állítja – az íróra is hivatkozva –, hogy 1896-ban az esztergomi Endrődy-könyvnyomda kiadásában megjelent az akkor tizennyolc éves író „Szóktetés a kaszárnyából és egyéb elbeszélések” című műve. Csakhogy a könyvet nem látta senki, s úgy tűnik – mondja Kozocsa Sándor – „létezése a Krúdy-legendák világába utalható”. A második kötettől (ez már valóban megjelent 1897-ben Budapesten, s az elbeszélésgyűjtemény címe „Üres a fészek és egyéb történetek”) halála évéig, 1933-ig talán minden esztendőben jelent meg új Krúdy-kötet, volt amikor egy évben négy-öt is. S azóta, amióta az író a klasszikusok közé emelkedett, esztendőről esztendőre újra meg újra ki kell adni jó néhány könyvét, mert az olvasó akarja, várja.

1964-ben jelent meg a „Krúdy világa” című kötet. Tóbiás Aron, a gyűjtő-szerkesztő sok-sok érdekes beszélgetés között, odatette a magnetofon mikrofonját Gyöngyi László, az író egykori ifjú barátja elé is, és a beszélgetés végén megkérdezte tőle, me-

Krúdy Gyula

lyik a kedvenc Krúdy-könyve és miért. Íme a felelet: „A kedvenc Krúdy-könyvem a »Boldogult úrfikoromban«. Azért, mert az olyan keresztmetszet, olyan korkép, amelyből megtudhatunk mindent. Nagyon sokat ismerek az alakok közül és a többi krúdystákkal, ha szabad ezt így mondanom, igen gyakran vitatkozunk, hogy vajon ki volt az esperes, ki volt a méltóságos úr. Vajon létezett-e a Stetz nevű hordár, vagy sem, ki volt a huszártiszt, hogy vajon tényleg egy kaszeli fiú volt-e az álmatlanságban szenvedő úriember, aki a regényben mint Kacskovics úr szerepel . . . Egszóval azért szeretem a legjobban, mert valóban a világirodalomban úgyszólván egyedülállónak tartom, hogy valaki ilyen magaslatról, ilyen fölényesen, ilyen ragyogóan, szimpatikusan és mégis lemondó gesztussal mutassa be, hogy vége van egy korszaknak, és itt kell, hogy egy újabb korszak jöjjön . . .”

Nemritkán úgy ábrázolják a bort, kártyát, lóversenyt fölöttébb kedvelő és minden szoknyalebbenésre azonnal felfigyelő Krúdyt, mint a század első évtizedeinek jellegzetes bohémfiguráját. Pedig ez a bort és nőket, kártyát és lóversenyt valóban élvező természetes férfi csendes, magányt kedvelő ember is volt, aki becsülettel teljesítette azt, amit feladatként magára rött: naponta tizenhat oldal írást. Tollal, lila tintával. A bibliográfusok összegezték: száznegyven kötet könyvet írt. Voltak olyan esztendők, amikor a budapesti napilapok egyszerre három Krúdy-regényt közöltek folytatásokban; ez 1931-ben volt, amikor a „Pesti Napló” „A kékszalag hőse”, a „Magyarország” „A tiszaezlári Solymosi Eszter”, az „Esti Kurír” pedig „A Kossuth-fiúk, vagy egy nemzeti küzdelem regénye” című munkáját közli, és ugyanebben az esztendőben még megjelent „Az élet álom” címmel válogatott novelláinak egy kötete, valamint „Az első Habsburg” című regénye.

A millennium esztendejében abban a pesti utcában, amelyben akkoriban majdnem csupa földszintes ház állt, és amelyben néhány kocsmá és találkahely is volt, a Gyöngytyúk utcában (ma Gyulai Pál utca) szobát bérelt egy vidéki fiatalember. „Sokszor megbántam, hogy végleg megtelepedtem a Gyöngytyúk utcában, csalogatott vissza a Nyírség, a szülői ház, a kisvárosi zongoraszó, zajongó szerelem. De aztán apránként körülnézve Pesten, mindinkább megszerettem” – írta le sok-sok esztendővel később az akkori fiatalember, Krúdy Gyula. Amikor Budapestre érkezett, már írói, újságírói múlt volt mögötte. 1893-ban már kilenc elbeszélését közlik, és Krúdy Gyula későbbi gazdag írói termékenységéről vall: karácsonykor egyszerre három lap közöl tőle írást. 1893 decemberében jelenik meg első írása az „Orsova” című lap-

ban, ahol egyébként vezércikktől szerkesztői üzenetig mindenfélét írt. (Nyíregyházáról postán küldte írásait Orsovára.)

Még tizenhat évesen, érettségi előtt elszegődik a „Debreceni Ellenőr” szerkesztőségébe, aztán a kor egyik leggyorsabban fejlődő városa, Nagyvárad hívja, ahol a „Szabadság” munkatársa. Váradról kerül fel Pestre. Először nem is azzal a szándékkal, hogy a fővárosba költözik; egy cirkuszi táncosnő után utazik csak. De aztán ittmarad Budapesten.

Mielőtt fővárosi lakossá lett, „1894 októberében 13, novemberben 8, decemberben 8, 1895. januárban 11, februárban 14, márciusban 15, áprilisban 11, májusban 5, júniusban 5 novellája jelenik meg. Vagyis kilenc hónap alatt kerekén 90 novella, ami azt jelenti, hogy éppen minden három napra esett egy-egy megjelent elbeszélése” – írja Katona Béla. Ez hát az elindulás a pályán.

Krúdy életútján, életművében jó néhány szakaszt szoktak megkülönböztetni az irodalomtörténészek: ami az elsőt illeti, arra vonatkozólag maga Krúdy vallott: „... szeretem azt a romanticizmust, amelynek Turgenyev Szergejevics Iván volt a legnagyobb mestere... Regényei pedig, melyek a realizmuson épültek, az idealizmussal nőttek nagyra, s rendkívül széppé a romanticizmus által lettek – a regényei bejárták az egész világot” – írja Krúdy.

Évtizednyi időt aztán Mikszáth útját követve dolgozott át – mindenekelőtt a témaválasztásban követve Mikszáthot –, hiszen az általa oly sokszor megidézett Nyírségben élt legtovább a dzsentrivilág.

A következő időszak Szindbád kora volt. Czine Mihály: „Krúdy... nem kapcsolódott a »Nyugat« mozgalmához, de elhárította magától a konzervatív irodalmi szerepet is... Az irodalmi frontok fölött óhajtott maradni; csak írni lenni... Krúdy átlép a tragédiás valóságból egy magateremtette világba és a magyar Ugarral küzdő, birkózó hősök helyett megrajzolja az álmok vizén hajózó Szindbádot. Holtáig Szindbádot írja, sok-sok változatban; holdas éjszakai világításban. Móricz realizmust teremt, Krúdy egy stilizáló, dekoratív művészet felé halad.”

Volt egy olyan pillanat – 1916-ban –, amikor Krúdy úgy érezte, hogy a valóságbró, a korból többet kellene megmutatnia. „Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyanezért leírni nem merem őket... Ha én leírnám, hogy én mit éltem és éreztem, és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának” – írja az „Aranykéz utcai szép napok” előhangjában. Pedig írt ő nemegyszer élő modellt után: akárhányszor felbukkannak ismert alakok könyveiben – az egész ország

tudja, hogy Alvinczy Eduárd modellje Szemere Miklós, a kártya és lóverseny világának legendás alakja. Ott élnek és andalognak könyveiben olyan nőalakok, akiket a pesti éjszaka vándorai név szerint is ismertek a Magyar utcai házakból. Akadtak a század első három évtizedében jó néhányan Budapesten, akik ismerték azt a Király utcai vendéglőst, akinek asztalai mellett például a „Boldogult úrfikoromban” jó néhány epizódja lejátszódott, Krúdy-hívek, akik ismerték a józsefvárosi hullamosókat, vagy a derűs, ábrándos alakokat, akik ültek az azóta eltűnt tabáni mélypincében, óbudai kiskocsmában, ugyanott, ahol az író is oly sokat ült, ivott, hallgatott, figyelte meg és gondolta ki felejthetetlen alakjait, Emlékit, Rezeda Kázmért, Szomjas Gusztit, Podolinyi Lajost, a fehér lábú Gaálnét, Vilmosi Vilmát, a gyertyaöntőket, a mézeskalácsosokat, a szatócsokat, szakácsokat, széplányokat.

Film vásznán, televízió képernyőjén most egyre gyakrabban elevenednek meg Krúdy alakjai, álmai, elmélázó, valójában csak a legmodernebb filmtechnikával megeleveníthető gondolat-áttűnései. „Álmodozott, mondták róla a kortársak; a subáján alvó emléket ébresztette, s esőmosta jeleket rótt a keresztútra – vélte magáról. Nem is akart többet csinálni; álmodozásaival és esőmosta jeleivel azonban modern törekvések öntudatlan elődje volt . . . Az irodalomtörténet alig-alig győzi felmérni művészete értékeit. A hagyományos formák feloldása, a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idő »dallamosítása«, a nagyítás, a képek egymásba oldása mind-mind az ő hozománya. Zenei-ritmikai fogantatású stílust teremtett, nosztalgikusan édes, muzsikus prózát. Ironikus stilizáltságú prózai lírizmusát korábban az impresszionizmushoz kötötték, az újabb tanulmányok már Krúdy szimbolista stílusreemtéséről is beszélnek. »Én írónak születtem: semmi másnak« – írta élete vége felé is. Író volt, az írás erkölcsében feddhetetlen, Móricz mellett a század első felének talán legnagyobb magyar prózaírója» – írja róla Czine Mihály.

1919 áprilisában írta a „Magyarország”-ban: „Mit sajnáljak a tegnapi életemből? . . . Mit sajnáljak a kastélyokon, amelyekben szegény, mindennapi életünknek előkelő idegenjei laktak, akiknek legfeljebb hideg, lesújtó arcát láthattuk egy másodpercre, de könnyüket, mosolyukat soha? És miért búsulnék az egész elmerült világ után, amelynek fogatairól sár freccsent a kabátomra, páholyaiból elutasítóan fénylett a fülbevaló és a szem, magosan repülő paradicsommadarai legfeljebb a kalapomat szemetetették be . . . Miért sajnálnám ennek a régi világnak: színházát – amelybe nem tudtam megvetés nélkül belépni; moziját – amely elkese-

rített a pesti utcán, mint egy ocsmány átok; irodalmát – amely oly közönséges és ízetlen volt, hogy lejjebb már nem csúszhatott; korzóját, szalonját, hitvány mulatságát és társaságos életét – amelyben a legordinárébb emberek éltek, mutatkoztak, nyüzsögtek, hivalkodtak, szoknyát és tekintélyt emeltek . . . Miért sajnálnám a tegnapi Pestet, a zsebmetsző, sajtuszagú, ocsmány Pestet, minden érdemes fiához perfid, bűneiben a kivégzésre megérett régi Magyarországot – amikor csak amolyan mostoha gyermek voltam itt? . . .”

Azt vallotta, hogy „Új történelmet kell írni”. S a Tanácsköz-társaság napjaiban írott egyik cikkében, hirdetve, hogy „a legszebb hazugságokról kell lemondanunk, amelyekkel századokon át önmagunknak bókoztunk”. S így írt: „A népnek, sokáig bolondított, jelszavakkal vágóhídra vagy követválasztásokra vitt népnek kell legelőször felnyitni a szemét, megmutatni neki a történelmi hazugságokat. A parasztbutító kalendáriomnak, a ponyva hangzatos rémregényének és históriás bolondságainak: legyen mindörökre vége. Meg kell tiltani a régi világ betűpálinkásainak, hogy ismét kalendáriomot, gázságot, agyvelőrontást áruljanak . . . Az új emberi szellemben írott nemes és szép könyveket, hazugságmentes történelmet kell még ma íratni a népnek.”

Az ellenforradalmi Magyarországon az olvasók körében ugyanolyan népszerű mint előbb, de most már az úri világ megfizet a forradalmak idején a vörös lobogó csapatához állt íróknak, jó ideig nem adják ki a könyveit, letiltják színdarabja előadását, és amikor 1928-ban, ötvenévesen megbetegszik, „kezdődik a csendes haldoklás”. 1931-ben egy lexikon halottként kezeli, 1932-ben olyan szegény, hogy vagyontalansági esküt kell tennie. 1933 tavaszán a házigazdája, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa ki akarta lakoltatni óbudai lakásából, az Elektromos Művek számlahátralék miatt kikapcsolta az író lakásában a villanyt. „1933. május 11-én még egy utolsó megalázás éri a rendszer részéről. Antal István, a horthysta sajtófőnök magához rendeli, és közli vele, hogy hazafiatlan cselekedetet követett el, amikor egy prágai lapba írni mérészt” – írja Szabó Ede. Másnap hajnalban meghalt. Megállt a szíve. Amikor temették „megjelent Pest egész éjszakai világa: pincérek, kocsmárosok, markőrök, bukmékerek, krupiéék, azután sok-sok író, barátai, tisztelői”.

A hivatalos Magyarország nem jelent meg a temetésen, és a gyászbeszédben Supka Géza azt mondta: „Mi lesz ebből a magyarságból, ha a mindenünnen ránk zúduló veszedelmek közepette elfeledkezünk utolsó kincsünkről, magyar nyelvünkről és

annak kincstartójáról, a magyar íróról is.” Aztán Sárai Elemér cigányzenekara rázendített Krúdy két kedvenc nótájára.

Az antikváriusok azt mondják: egy hétnél tovább nem marad meg Krúdy-kötet a polcokon.

Irodalom: Krúdy világa. (Gyűjtötte és írta Tóbiás Áron.) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Budapest 1964.

Szabó Ede: Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében. Szép-irodalmi Könyvkiadó 1970.

A magyar irodalom története 1905-től napjainkig. (Czine Mihály tanulmánya Krúdy Gyuláról.) Gondolat Könyvkiadó 1967.